

एकादशपवासस्तु कर्त्तव्यो नात्र संशयः” ॥
 कात्यायनस्मृतौ च ।
 “अष्टवर्षाधिको मर्त्यो ह्यपूर्णाशीतिवत्सरः ।
 एकादशामुपवसेत् पक्षयोः समयोरपि” ॥ * ॥
 अशक्तौ प्रतिनिधिः । वायुपुराणे ।
 “उपवासे त्वशक्तस्य आहिताग्नेरथापि वा ।
 पुत्तान् वा कारयेदन्यान् ब्राह्मणान् वापि कारयेत् ॥
 अथवा विप्रमुखेभ्यो दानं दद्यात् स्वशक्तितः ।
 उपवासस्तु कुर्व्याः पुण्यं श्रतगुणं भवेत्” ॥
 मार्कण्डेयपुराणे च ।
 “एकभक्तेन नक्तेन बालवृद्धातुरः क्षिपेत् ।
 पयोमूलफलैर्व्यापि न निर्दोदशिको भवेत्” ॥ * ॥
 अनुकम्पापादः । गरुडपुराणे ।
 “मच्छ्यने मदुत्थाने मत्पार्श्वपरिवर्त्तने ।
 फलमूलजलाहारी हृदि शल्यं ममार्पयेत्” ॥ * ॥
 एकादशीमाहात्म्यम् । तत्त्वसागरे ।
 “एकादशीसमं किञ्चित् पावनं न च विद्यते ।
 स्वर्गमोक्षप्रदा ह्येषा राज्यपुत्रप्रदायिनी” ॥
 गरुडे च ।
 “एकादशीव्रतं भक्त्या यः करोति नरः सदा । [॥ * ॥
 स विष्णुलोकं व्रजति याति विष्णोः सख्यताम्” ॥
 उपवासदिननिर्णयः । सौरधर्मोत्तरे ।
 “एकादशीमुपवसेत् द्वादशीमथवा पुनः । [॥ * ॥
 विमिश्रां वापि कुर्वीत न दशम्या युतां क्वचित्” ॥
 विद्वोपवासदोषमाह वशिष्ठः ।
 “दशमेकादशी यत्र तत्र नोपवसेद्बुधः ।
 अपत्यानि विनश्यन्ति स्वर्गलोकं न गच्छति” ॥ * ॥
 द्वादशपवासफलम् । स्कान्दे ।
 “उज्ज्वलहरिदिनं न स्यात् द्वादशीं याहयेत्ततः ।
 द्वादशामुपवासोऽत्र त्रयोदशान्तु पारणम् ॥
 एवं कुर्वन् नरो भक्त्या विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ।
 अन्यथा कुर्वते यस्तु स याति नरकं भुवम्” ॥ * ॥
 संपूर्णालक्षणेन विज्ञानक्षयम् । भविष्यपुराणे ।
 “आदित्योदयवेलायाः प्राङ्मुखत्वं दयान्विता ।
 एकादशी च संपूर्णा विज्ञान्या परिकीर्तिता” ॥ * ॥
 अरुणोदयविज्ञपरिबलागमाह कण्वः ।
 “अरुणोदयवेलायां दशमीसंयुता यदि ।
 अत्रोपोष्ठा द्वादशी स्यात् त्रयोदशान्तु पारणम्” ॥
 वेधश्चतुर्विधः । ब्रह्मवैवर्ते ।
 “अरुणोदयवेधः स्यात् सार्द्धान्तु घटिकात्रयम् ।
 अतिवेधो द्विघटिकः प्रभासदृशगजवेः ॥
 महावेधोऽपि तत्रैव दृश्यतेऽर्जो न दृश्यते ।
 तुरीयस्तत्र विहितो योगः सूर्योदये बुधैः” ॥ * ॥
 अरुणोदयविज्ञोपवासदोषः । पाद्मे ।
 “अरुणोदयकाले तु वेधं दृष्ट्वा चतुर्विधम् ।
 मदिनं ये प्रकुर्वन्ति यावदाहृतनारकाः” ॥ * ॥
 शुद्धाविशेषपरिबलांगः । गरुडे ।
 “संपूर्णैकादशी यत्र प्रभाते पुनरेव सा ।
 वैष्णवी च त्रयोदशां घटिकैकापि दृश्यते ॥
 गृहस्थोऽपि परां कुर्यात् पूर्वां नोपवसेत्तदा” ॥ * ॥
 अथाष्टमहाद्वादशीनां विशेषतो निरूपणम् ।
 यथा, ब्रह्मवैवर्ते ।

“उन्मीलनी वज्रुणी च त्रिस्पृशा पक्षवर्जिनी ।
 जया च विजया चैव जयन्ती पापनाशिनी ॥
 द्वादशोऽष्टौ महापुण्याः सर्वपापहरा द्विज ।
 तिथियोगेन जायन्ते चतस्रश्चापरास्तथा ॥
 नक्षत्रयोगाच्च बलात् पापं प्रशमयन्ति ताः” ॥ * ॥
 अथोन्मीलनी । यथा ब्रह्मवैवर्ते ।
 “एकादशी च संपूर्णा वर्जते पुनरेव सा ।
 द्वादशी च न वर्जते कथितोन्मीलनी च सा” ॥
 पद्मपुराणे ॥
 “सर्वत्रैकादशी कार्या द्वादशीमिश्रिता नरैः ।
 प्रातर्भवतु वा मा वा यतो नित्यमुपोषणम्” ॥ * ॥
 अथ वज्रुणी । ब्रह्मवैवर्ते ।
 “द्वादशैव विवर्जते नचैवैकादशी यदा ।
 वज्रुलीति श्रुत्येष्टः कथिता पापनाशिनी” ॥
 भागवतादितन्त्रे ।
 “संपूर्णैकादशी त्याज्या परतो द्वादशी यदि ।
 उपोष्ठा द्वादशी शुद्धा द्वादशमेव पारणम्” ॥ * ॥
 अथ त्रिस्पृशा । ब्रह्मवैवर्तपुराणे ।
 “अरुणोदय आद्या स्यात् द्वादशी सकलं दिनम् ।
 अन्ते त्रयोदशी प्रातस्त्रिस्पृशा सा हरिः प्रिया” ॥
 नारदीये ।
 “एकादशी द्वादशी च रात्रिशेषे त्रयोदशी ।
 त्रिस्पृशा नाम सा प्रोक्ता ब्रह्महत्या व्यपोहति” ॥
 अथ पक्षवर्जिनी । ब्रह्मवैवर्ते ।
 “दर्शश्च पौर्णमासी च संपूर्णा वर्जते यदि ।
 द्वितीयेऽङ्गि द्विजश्रेष्ठ सा भवेत् पक्षवर्जिनी” ॥ * ॥
 ब्रह्मवैवर्ते ।
 “कुङ्कराणि यदा रुजिं प्रशते पक्षवर्जिनी ।
 विहृत्तिकादशीं तत्र द्वादशीं समुपोषयेत्” ॥ * ॥
 अथ जयादिः । ब्रह्मवैवर्ते ।
 “पृथ्वाश्रवणपृथ्वाद्यरोहिणीसंयुतास्तु ताः ।
 उपोषिताः संमफला द्वादशोऽष्टौ एथक् एथक्” ॥
 अथोपवासदिनलक्षणम् । देवकः ।
 “गृहीत्वोद्गुम्बरं प्राञ्चं वारिपूर्णमुदङ्मुखः ।
 उपवासस्तु गृहीयादुग्रहा संकल्पयेद्बुधः” ॥
 तत्र सङ्ख्यमन्त्रः ।
 “एकादश्यां निराहारः स्थित्वाहमपरिहृति ।
 भोक्ष्यामि पुण्डरीकाक्ष शरणं मे भवायुत” ॥ * ॥
 पुष्पाञ्जलित्रयदानं मन्त्रपूतजलपानश्चाह मार्कण्डेयः ।
 “अष्टाक्षरेण मन्त्रेण विजतेनाभिमन्त्रितम् ।
 उपवासफलं प्रेषुः पिबेत्तोयं समाहितः ॥
 देवार्चनं ततः कृत्वा पुष्पाञ्जलिमथापि वा ।
 संकल्पमन्त्रमुच्चार्य देवाय विनिवेदयेत्” ॥ * ॥
 संकल्पादौ विशेषः । नारदीये ।
 “पूर्वायाः सङ्गदोषैकादश्याः खानपूजने ।
 वर्जयन्ति नराः पूर्वान् यामांश्च चतुरो द्विजः ॥
 तद्दर्शं खानपूजादि कर्त्तव्यं तदुपोषितैः ।
 न दिवा शुद्धिमाप्नोति तदा रात्रौ विधीयते ॥
 दिनकार्यमशेषश्च कर्त्तव्यं शर्वरीमुखे” ॥ * ॥
 पूजाजागरणविधिः । ब्राह्मे ।
 “एकादशामुभौ पक्षौ निराहारः समाहितः ।

स्नात्वा सम्यग्विधानेन धौतवासा जितेन्द्रियः ॥
 संपूज्य विधिवद्विष्णुं अद्यायातिसमाहितः ।
 पुष्पैर्गन्धैस्तथा भूपैर्दोषैर्न वेद्यकैः परैः ॥
 उपहारैर्वज्रविधेर्जपहोमप्रदक्षिणैः ।
 स्तोत्रैर्नानाविधैर्द्वैतगीतवाद्यैर्मनोरमैः ॥
 एवं संपूज्य विधिवद्वाचो कुर्यात् प्रजागरम्” ॥ * ॥
 अथ जागरणलक्षणम् । स्कान्दे ।
 “श्रुत्य नारद वक्ष्यामि जागरणं तु लक्षणम् ।
 येन विज्ञातमात्रेण दुर्लभो न जनार्दनः ॥
 गीतं वाद्यञ्च दृढञ्च पुराणपठनन्तथा ।
 धूपं दीपञ्च नैवेद्यं पुष्पगन्धानुलेपनम् ॥
 फलमर्घ्यञ्च अद्या च दानमिन्द्रियनिग्रहः ।
 सत्यान्वितं विनिद्रश्च सुदायुक्तं क्रियान्वितम् ॥
 सास्त्र्यञ्चैव सोत्साहं पापाण्यस्यादिवर्जितम् ।
 प्रदक्षिणाभिः संयुक्तं नमस्कारपुरःसरम् ॥
 नीराजनसमायुक्तमनिर्विषेण चेतसा ।
 यामे यामे महाभागे कुर्यादाराचिकं हरेः ॥
 एतैर्गुणैः समायुक्तं कुर्यात्जागरणं हरेः” ॥ * ॥
 अथ पारणदिनलक्षणम् । कात्यायनः ।
 “प्रातः स्नात्वा हरिं पूज्य उपवासं समर्पयेत् ।
 पारणन्तु ततः कुर्यात् व्रतसिद्धौ हरिं स्मरन्” ॥
 तत्र समर्पणमन्त्रः ।
 “अज्ञानतिमिरान्धस्य व्रतेनानेन केशव ।
 प्रसीद सुमुखो नाथ ज्ञानदृष्टिप्रदो भव” ॥ * ॥
 अथ पारणे द्वादशीलक्षणे दोषः । स्कान्दे ।
 “पारणाहनि संप्राप्ते द्वादशीं यो व्यतिक्रमेत् ।
 त्रयोदशान्तु भुञ्जानः श्रतजन्मानि नारकी” ॥ * ॥
 अथ द्वादशत्यल्पत्वे लक्ष्यसमाधानम् । देवीरहस्ये ।
 “अल्पा चेद्द्वादशी कुर्यात् नित्यकर्म्मरुणोदये ।
 अत्यल्पा चेन्निशीथोऽर्द्धमाध्याह्निकमेव तत्” ॥ * ॥
 अथ सङ्कटे पारणसमाधानम् । कात्यायनः ।
 “मन्त्रं जपित्वा हरये निवेद्योपोषणं व्रती ।
 अद्विस्तु पारणं कुर्यात् सङ्कटे विषमे सति” ॥ * ॥
 अथ हरिवासरकालपारणानिषेधः । विष्णुधर्मो-
 त्तरे ।
 “द्वादश्याः प्रथमः पादो हरिवासरसंज्ञकः ।
 तमतिक्रम्य कुर्वीत पारणं विष्णुतत्पूरः” ॥ * ॥
 अथ द्वादशीदिने वर्जनीयानि । स्कान्दे ।
 “क्षौद्रं मांसं सुरां तैलं व्याधामं क्रोधमैशुने ।
 पराङ्गं कांक्षताम्बुले लोभं निर्माल्यलङ्घनम् ॥
 द्वादश्यां द्वादशैतानि वैष्णवः परिवर्जयेत्” ॥
 अपि च । वितथभाषणम् । प्रवासः । दिवास्नपः ।
 अञ्जनम् । शिलापिष्टम् । मन्दरम् । द्यूतम् । हिंसा ।
 चणकम् । कौरदूषकम् । औषधम् । यतानि
 पुराणान्तरोक्तान्यपि वर्जनीयानि ॥ * ॥ इति
 श्रीहरिभक्तिविज्ञासोक्तैकादशीव्यवस्था समाप्ता ॥ * ॥
 अथे पश्चिमदेशप्रसिद्धनागपुराणोक्तवर्जित्वे-
 कादशीनामानि लिख्यन्ते ॥ अग्रहायणस्य ऋष्यैका-
 दशी उत्पन्ना १ शुक्ला मोक्षा २ पौषस्य
 ऋष्यैकादशी सफला ३ शुक्ला पुनर्दा ४ माघस्य
 ऋष्यैकादशी घटतिना ५ शुक्ला जया ६ फागु-
 नस्य ऋष्यैकादशी विजया ७ शुक्ला आनन्दकी ८ ।